

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ О. О. БОГОМОЛЬЦЯ
Кафедра філософії, біоетики та історії медицини
ВІДДІЛЕННЯ РЕЛІГІЄЗНАВСТВА ІНСТИТУТУ ФІЛОСОФІЇ ІМЕНІ Г. С. СКОВОРОДИ НАН УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНОЇ МЕДИЦИНИ ТА МЕДИЧНОЇ ЕТИКИ МЕДИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ КОМЕНСЬКОГО В БРАТИСЛАВІ (Словаччина)
ЦЕНТР РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ "HUMANUS" (Болгарія)
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
Кафедра релігієзнавства

ФІЛОСОФІЯ, РЕЛІГІЯ ТА МЕДИЦИНА В СУЧАСНУ ДОБУ

матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції,
присвяченої пам'яті свт. Луки (В. Ф. Войно-Ясенецького)

11 – 12 червня 2025 р.

УДК 2+61] (062)

Р 36

Філософія, релігія та медицина в сучасну добу: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті свт. Луки (В. Ф. Войно-Ясенецького). – К.: НМУ ім. О. О. Богомольця, ПП “Видавництво “Фенікс””, 2025. – 332 с.

ISBN 978-617-8310-48-6

Редакційна колегія:

Кучин Юрій Леонідович – ректор НМУ ім. О. О. Богомольця, професор.

Науменко Олександр Миколайович – перший проректор з науково-педагогічної роботи та післядипломної освіти НМУ ім. О. О. Богомольця, професор.

Земсков Сергій Володимирович – проректор з наукової роботи та інновацій НМУ ім. О. О. Богомольця, професор.

Скрипник Рімма Леонідівна – проректор з науково-педагогічної роботи, міжнародних зв'язків та європейської інтеграції НМУ ім. О. О. Богомольця, професор.

Саган Олександр Назарович – завідувач Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, професор.

Відповідальні редактори:

Васильєва Ірина Василівна – завідувач кафедри філософії, біоетики та історії медицини НМУ ім. О. О. Богомольця, професор.

Шевченко Сергій Леонідович – професор кафедри філософії, біоетики та історії медицини НМУ ім. О. О. Богомольця.

Рецензенти:

Гаврилюк Тетяна Вікторівна – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, права та соціально-гуманітарних дисциплін Національної академії статистики, обліку та аудиту.

Сторожук Світлана Володимирівна – доктор філософських наук, професор, професор кафедри української філософії та культури Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Затверджено до друку Вченою радою Національного медичного університету імені О. О. Богомольця (протокол № 10 від 19 червня 2025 р.)

ISBN 978-617-8310-48-6

© НМУ ім. О. О. Богомольця, 2025

Науковий керівник:
д. філос. н. проф. Васильєва І. В.,
завідувач кафедри філософії, біоетики та історії медицини
НМУ імені О. О. Богомольця

ЕТИЧНІ АСПЕКТИ МЕДИЦИНИ СТАРОДАВНЬОГО ЄГИПТУ

Медицина Стародавнього Єгипту є однією з найдавніших систем охорони здоров'я, яка внесла вагомий внесок у історію людства. Її становлення було тісно пов'язане з релігійними переконаннями, філософськими поглядами на життя та смерть, а також соціальними устоями того часу. Етичні аспекти давньоєгипетської медицини відображають унікальне поєднання наукових знань, духовних практик і моральних принципів, які регулювали роботу лікарів. Перші медичні знання та етичні норми лікування в Єгипті формувалися як синтез раціональних і релігійно-міфологічних уявлень про світ, суспільство та людину, а також емпіричного досвіду. На той час етика ще не була окремою системою цінностей і не виступала як специфічний спосіб регулювання суспільних взаємин чи професійної діяльності лікарів.

Медицина в Стародавньому Єгипті тісно перепліталася з релігійними віруваннями. Боги вважалися захисниками здоров'я та джерелом хвороб, а лікарі часто поєднували свої обов'язки з функціями жерців. Наприклад, бог Тот був покровителем знань, у тому числі медичних, а богиня Ісіда уособлювала зцілення та магічні практики. "Тот дає силу діяти мудрецам, лікарям що супроводжують його, щоб звільнити тих кого бог хоче звільнити, щоб повернути їх до життя" (Carpenter et al., 1998). Лікарі вірили, що успіх лікування залежить не тільки від їхніх знань і навичок, але й від божественної благодаті. Це формувало високі етичні стандарти та повагу до медичної професії.

У давньоєгипетському суспільстві центральне місце займала ідея морального суду в потойбічному світі, яка розкривається у 125 главі "Книги мертвих". Цей суд був спробою осмислити "велику таємницю подолання смерті" та визначити благочестиві якості людини. Для єгиптян потойбічний суд передусім був моральним судом. Померлий, стоячи перед судом Осіріса, клявся: "Я не чинив зла людям, я не завдавав шкоди худобі,... я не піднімав руки на слабого, я не робив нічого огидного перед богами, я не був причиною хвороб,... я не викликав сліз, я не вбивав і не наказував убивати, я не чинив перелюбу,... я не лихословив, я не обманював, використовуючи неправильні ваги, я не виганяв овець і кіз із їхніх пасовищ, я не ловив у пастки птахів, присвячених богам, я не ловив рибу в священних ставках,... я не перешкоджав течії води, я не гасив жертвового вогню у призначений час. Я чистий, чистий, чистий, чистий!" (Budge, 1898).

Для хворих і страждаючих бог Гор був захисником і цілителем. Він вважався творцем космічного порядку та принципу "маат", який, за уявленнями єгиптян, підтримував світ у стані гармонії, безпеки та здоров'я. Бог Анубіс також

відігравав важливу роль у медицині, допомагаючи очистити тіло пацієнта від “розбещеності” (wekhedu) і, як божество муміфікації, забезпечуючи йому шлях до життя після смерті (Dare, 2017).

Одним із найважливіших внесків Стародавнього Єгипту в розвиток медицини стала фармацевтика. Символ рецепта “Rx”, який походить від латинського слова “recipere” (що означає “приймати”), можливо, має коріння в символіці Ока Гора. Цей символ був важливим елементом єгипетської медицини, оскільки вважався джерелом зцілення та захисту (Dare, 2017).

Стародавні єгиптяни розглядали здоров'я та хвороби як результат взаємодії людини з навколишнім світом, який включав інших людей, тварин, духів і богів. Вони розрізняли земний (смертний) і божественний (надприродний) світи, але вірили, що ці сфери постійно впливають одна на одну. Принцип “маат” (порядок, рівновага, справедливість) був центральним у цій системі, регулюючи як поведінку людей, так і підходи до лікування хвороб та травм (Halioua and Ziskind, 2005).

Здоров'я розглядалося як стан гармонії та балансу “маат”, тоді як хвороби чи травми вказували на порушення цього порядку. Так само, як Єгипет залежав від річки Ніл для підтримки життя, здоров'я людини залежало від збереження цього балансу.

Лікарі в Стародавньому Єгипті проходили багаторічне навчання у Пері-Анх, відомому як “Будинок Життя”. Цей навчальний заклад часто розташовувався всередині храму або був при ньому, а також виконував функції скрипторію та бібліотеки, де, ймовірно, зберігалися копії медичних папірусів. Згідно з цими папірусами, кожен лікар повинен був володіти базовими знаннями про всі види ліків. Існують свідчення, що медичні знання передавалися з покоління в покоління в межах однієї сім'ї. Наприклад, один із текстів наказує: “Ти готуватимеш ліки для пацієнтів таємно, щоб ніхто, крім твоїх власних дітей, не знав про це” (Jarman and Mikirtichan, 2015).

Лондонський медичний папірус, що належить до епохи XIX династії, містить сім заклинань, записаних двома різними мовами: шість із них написані північно-західними семітськими діалектами за допомогою єгипетського складового письма, а один – критською мовою, також використовуючи єгипетську писемність. Ці рецепти були інтегровані в єгипетську медичну практику як законні засоби для захисту здоров'я (Nunn, 2002).

Політична система Єгипту сприяла тому, що медицина була добре організованою галуззю, хоча формальної системи ліцензування лікарів не існувало. Лікарі зобов'язані були строго дотримуватися встановлених правил лікування. Однією з причин цього була віра в те, що мудрість минулих поколінь не може бути покращена. Лікарям радили використовувати лише перевірені тексти та методи, щоб уникнути будь-яких сумнівів у їхній діяльності.

Стародавні єгиптяни виявляли велику співчутливість до хворих, що вважалося моральним обов'язком у рамках принципу “маат” – поняття правди та справедливості. Дотримання “маат” було важливим для отримання позитивного вердикту на Останньому Суді Осіріса в потойбічному світі. Лікар, який дотримувався суворих моральних норм, не піддавався осуду, навіть якщо йому не вдавалося вилікувати хворобу. Однак порушення правил могло

призвести до втрати репутації або навіть смертної кари (Dare, 2017).

У медичних папірусах Едвіна Сміта та Еберса часто згадується, що лікар міг вибрати один із трьох підходів: лікувати, “сперечатися” (ймовірно, обговорювати стан пацієнта) або відмовитися від лікування. Навіть у випадках, коли хвороба була невиліковною, пацієнту надавали підтримку та забезпечували комфорт до кінця його днів.

Етика взаємин між лікарем і пацієнтом передбачала, що хворий не міг звертатися безпосередньо до лікаря. Замість цього він мав звернутися до храму, де йому призначали відповідного фахівця. Геродот зазначав, що в єгиптян існувала чітка спеціалізація в медицині: одні лікарі лікували очі, інші – голову, зуби, шлунок або внутрішні хвороби. Оплата за медичні послуги здійснювалася через храм, до якого належав лікар. Гроші як такі з’явилися лише в пізній період (30-та династія, 380–343 рр. до н.е.), тому лікарі отримували винагороду в натуральній формі – пшеницею, ячменем, хлібом, пивом, олією, молоком, овочами, м’ясом, рибою тощо. Це свідчить про те, що медичні знання та практика були тісно пов’язані з храмами і були частиною релігійної та культурної спадщини жерців (Jarman and Mikirtichan, 2015).

Таким чином, формування лікарської етики в Стародавньому Єгипті було зумовлено двома основними факторами: розвитком медичних знань і філософсько-культового світогляду. У цьому процесі поєднувалися емпіричні знання та релігійно-культові уявлення, що є характерним для всіх давніх цивілізацій. Єгипетська медицина, разом із її морально-етичними принципами та практиками, поширювалася на сусідні країни. Однак єгипетська основа зазнавала трансформацій під впливом місцевих традицій і знань, набуваючи рис, не властивих самому Єгипту, тому формування медичної етики відбувалося єдиним, але водночас суперечливим шляхом.

Медична етика Стародавнього Єгипту складалася як цілісна система, яка неформально регулювала поведінку лікарів, їхнє ставлення до пацієнтів, до своєї професії та один до одного. Моральній оцінці підлягали не випадкові події, а свідомі та навмисні дії. Не лише професійна майстерність, а й моральні якості лікаря визначали його статус і ставлення до нього з боку суспільства. Норми лікарської етики формувалися стихійно, на основі суб’єктивного сприйняття та оцінки, лише іноді набуваючи формалізованого вигляду. Це становлення вносило зміни в суспільну мораль, зміщуючи акценти у бік міжособистісних відносин у сфері лікування, доповнюючи етику новими цінностями та глибшим розумінням цінності людського життя.

Література:

- Carpenter, S., Rigaud, M., Barile, M., Priest, T., Perez, L. and Ferguson, J. (1998), “An Interlinear Transliteration and English Translation of Portions of the Ebers Papyrus Possibly Having to do with Diabetes Mellitus” [online], Available at: <https://bxscience.edu/ourpages/auto/2008/11/10/43216077/egypt%20medicine.pdf>.
- Dare, T. (2017), “Chapter 3 – Ancient Egyptian Medicine”, Press. rebus. community [online], Available at: <https://press.rebus.community/historyoftech/chapter/ancient-egyptian-medicine/>.

- Budge E. A. W. (1898), "The book of the dead the chapters of "Coming forth by day"". London Kegan Paul, Trench, Trubner & Co., Ltd. Paternoster house, charing cross road. [online], Available at: <http://www.public-library.uk/dailyebook/The%20Egyptian%20Book%20of%20the%20Dead.pdf>
- Halioua, B. and Ziskind, B. (2005), *Medicine in the Days of the Pharaohs*. Cambridge: Harvard University Press.
- Jarman, O. A. and Mikirtichan, G. L. (2015), "The social status of physicians in Ancient Egypt", *History of Medicine*, 2(1). doi: <https://doi.org/10.17720/2409-5834.v2.1.2015.05j>.
- Nunn, J. F. (2002), *Ancient Egyptian medicine*. Norman: University of Oklahoma Press.

Шведюк В. С., Хмара А. О.,
НМУ імені О. О. Богомольця,
viamegaw@gmail.com, hmaraartem99@gmail.com

Науковий керівник:
д. істор. н., проф. Ступак Ф. Я.,
професор кафедри філософії, біоетики та історії медицини
НМУ імені О. О. Богомольця

ФІЛОСОФІЯ ХВОРОБИ І ЗЦІЛЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ТРАДИЦІЇ: ВІД НАРОДНОЇ МЕДИЦИНИ ДО НАУКОВОЇ ШКОЛИ О. О. БОГОМОЛЬЦЯ

Актуальність. Питання філософського осмислення хвороби та зцілення залишається надзвичайно актуальним у сучасній медицині, яка все більше інтегрує біоетичні, культурні та гуманітарні підходи. Українська традиція лікування, що має глибокі корені в народній медицині, формувала власну систему розуміння хвороби - як дисгармонії людини з природою, суспільством і собою. Наукова спадщина академіка О. Богомольця, засновника української школи патофізіології, є яскравим прикладом еволюції від традиційного до наукового підходу, не втрачаючи при цьому гуманістичного підґрунтя.

Мета дослідження. Проаналізувати філософські засади хвороби й зцілення в українській традиції та простежити, як вони трансформувалися в рамках становлення наукової медичної школи Олександра Олександровича Богомольця.

Результати. Проблематика хвороби та зцілення є однією з найдавніших у філософсько-медичній думці людства. В українській традиції вона має глибокі історичні, етнокультурні та релігійні корені, що обумовлюють особливий погляд на природу хвороби як не лише тілесного, а й духовного явища. Цей погляд еволюціонував упродовж століть – від народного цілительства до наукової школи медицини, найвищим виявом якої стала діяльність академіка Олександра Богомольця.

У традиційному українському світогляді хвороба сприймалась як порушення гармонії між тілом, душею і світом. Вона часто трактувалась як